

A KI NEM MONDHATÓ MEGFOGALMAZÁSA

Közléstipológiai vázlat

Ha tanulmányunk lényegét és jellegét a lehető legrövidebb formában akarnók megjelölni, a következőképpen kellene fogalmaznunk: egy szöveg-, illetve közléstipológiai kísérlet hipotézisének felvázolása, azaz — további bizonyításra szoruló, a különböző közléstípusok tulajdonképpeni nyelvi deskripcióját megelőző — elvi kiindulópont ismertetése lesz a tárgya. Mint ilyen, a másféle szempontú, de ugyancsak teoretikus síkon kifejtett stílus- és szövegtipológiai törekvésekhez hasonlóan azzal a kockázattal jár, hogy a feltételezett — és jól megválogatott példaszövegeken illusztrált — „tipikus jegyek“ megragadása a szöveg-, illetve stíluselemzés mindennapi folyamatában, vagyis az elmélet és gyakorlat szembevetése során sokkal nehezebbnek, a teória skatulyázó egyértelműségénél sokkal bonyolultabbnak bizonyul. A gyakorlati nehézségek ismeretében meg is kérdőjelezhetnők, hogy a stílustipológia vagy szövegelmélet eredményeit érdemes — úgymond — „a gyakorlatban alkalmazni“: nem lenne-e sokkal megnyugtatóbb, ha az elmélet tisztaságának és a gyakorlat praktikusságának megőrzése érdekében a két terület elhatárolását két külön diszciplína, a stíluselmélet és a stíluselemzés (= gyakorlat) szentesítené? Az effajta szkepticizmust azonban cáfolja az a tény, hogy az elmélet csirájának legtöbbször a gyakorlat talajában van a magja, s minél inkább így van, annál biztosabb, hogy az elmélet nem marad spekuláció.

Talán ez áll a mi esetünkben is, jöllehet a hipotézisre, amelyet alább megkísérlünk kifejteni, egyelőre a fenti érvelés tartalmának csupán az első fele — gyakorlati fogantatása — érvényes. Egy évvel ezelőtt egy publicisztikai jellegű könyvrecenzió írása közben azzal a nehézséggel küzdöttem, amit a ki nem mondható mondanivaló megfogalmazása jelent: az *explicit* szövegezés megkerülésével kifejezni a véleményemet. Ez a beszéd és írás közben oly gyakran átélt, közhelyszerű paradoxon („a ki nem mondható mondanivaló megfogalmazása“, „sorok közötti elrejtése“), amelynek fortélyára nemcsak az udvariasság, a tapintat, a diplomáciai érzék kényszerít, hanem a műfaj is megtanít — ez adta a kifejtendő szövegtipologizálási lehetőség ötletét. Fölmerült ugyanis, hogy eltérően a tudományos stílustól, amely sohasem ment föl a lépésről lépésre haladó okfejtés végigvitelétől, hanem a gondolatmenet logikai szerpentinjének „rövidítések“ nélküli, szigorú bejárására és folyamatos nyelvi kifejtésére kényszerít, a népszerűsítő, publicisztikai szöveg természeténél fogva *implicit*: azaz a gondolat kifejezésének vonalán rövidítések, ugrások; hézagok jellemzik. Az implicitás tehát — ideiglenes meghatározásunk szerint — nem más, mint a tudattartalom nyelvi szempontból

hiányos, részleges, de információérték szempontjából teljes kifejezése. E két közlésfajta, a tudományos és a publicisztikai, ötletszerű egybevetése hozta felszínre tehát azt a fogalompárt (explicit—implicit), amely bizonyos nyelvi sajátosságok absztraktumaként a közleménytípusok jellemzésének a továbbiakban eszköze lehet.

Azok a nyelvi sajátosságok, amelyek alapján bizonyos közleménytípusokat a fenti fogalompár valamelyikével minősítünk, legvilágosabban az információelmélet fényében ragadhatók meg. Ugyanazon közölnivaló (információ) nyelvi kifejezésének (üzenet) teljes vagy hiányos (sűrített) jellege ugyanis szoros összefüggésben áll a közlemény *redundáns*, illetve *gazdaságos* voltával. A következő hétköznapi kontextusban például nyilvánvaló ez az összefüggés: A-né és B-né szomszédok. B-né mos. A-né jön a piacról, bemegy hozzá, látja, hogy mos. Megkérdi: „Mit csinálsz? Mosol?” Kétségtelen, hogy ez az explicit közlés teljesen fölösleges, redundáns, és csupán arra szolgál, hogy a két személy nyelvi érintkezésbe lépjen. Ha azonban ugyanebben a situációban a következő (meglepett) kérdés hangzik el: „Van víz?“, akkor a közlemény hírértéke nagyobb, mivel implikálja azt a körülményt, hogy máskor nem szokott lenni víz. Figyelembe véve az összefüggést a redundancia és az explicitás, a hírérték és az implicitás között, ha el akarnók helyezni ezt a tipologizálási kísérletet a másféle szempontú tipológiák között, akkor információelméletnek nevezhetnők. Az esztétikai (stilisztikai) kifejezésrendszer František Miko szerkesztette értelmező szótára, amely mintegy hetven minősítést tartalmaz mindenféle szöveg stilisztikai elemzésére és jellemzésére — többek között az *explicitás—implicitás* fogalompárt is —, nagyrészt ugyancsak információelméleti szempontokra épül. (*A kifejezésrendszer értelmező szótára*. Irodalmi Szemle, XV. 1972. 6. 501—510.)

Az *explicit—implicit* fogalompár mint a tipologizálás eszköze célra vezetőnek mutatkozik abból a szempontból is, hogy nem valami a szöveg fölött lebegő metaforikus terminus, hanem a nyelvi tényekben, a közlemény szemantikai-szintaktikai síkján kézzelfogható sajátosságokat jelöl. Meg fogjuk látni, hogy a különböző közléstípusokban eddig elszigetelten vizsgált szemantikai vagy szintaktikai jellegzetesség (például a jelentés ambivalenciája a költői nyelven vagy az alárendelő mondat szerkezet a tudományos stílusban) nem más, mint az *implicit* vagy az *explicit* közlésjelleg átfogó tendenciájának alárendelt nyelvi sajátosság. Jelen pillanatban azonban egyik közléstípus területéről sem rendelkezünk elegendő és rendszerezett adattal az elmondottak bizonyítására. Az irodalmi nyelv különböző funkcionális változatainak jelentéstani és mondattani vizsgálata eddig csupán a költői nyelv területén mutat fel számottevő eredményeket, azonban a tudományos, publicisztikai és esszéstílus, a hivatali vagy a társalgási nyelv sajátosságainak leírásában — különösen magyar vonatkozásban — mérhetetlen hiányok mutatkoznak. Tudomásunk szerint a funkcionális nyelvváltozatok leírásában eddig még nem tekintették a különböző nyelvi sajátosságokat a közlés explicit vagy implicit jellegének függvényeként. Jóllehet, ha nem tévedünk, ugyanezekre a jegyekre tesz utalást 1932-ben Bohuslav Havránek, amikor a cseh irodalmi nyelv funkcionális változatait (társalgási nyelv, szakmai nyelvhasználat, tudományos és költői nyelv) a közlés teljessége („complete verbal response“), illetve hiányossága („incomplete verbal response“) alapján is egybeveti

(*The functional differentiation of the standard language. A Prague School Reader on Esthetics, Literary Structure and Style* című kötetben. Szerk. Paul L. Garvin. Washington, 1964). Itt azonban a szöveg kifejtettségének kérdése a beszédhelyzethez, illetve a közlésre kerülő tudattartalomhoz viszonyítva merül fel: a teljesség, illetve hiányosság szövegszerűen — a közlésegségek viszonyában — realizálódó *nyelvi* tényezői figyelmen kívül maradnak. Noha végső soron a kettő összefügg, különbséget kell tennünk mégis a közlés mint *információ* teljessége és a közlés mint *szöveg* (nyelvi) teljessége között. Az *explicit—implicit* fogalompárt ajánlatos lenne inkább szigorúan az utóbbi vonatkozásban használni, ami azt jelentené, hogy nem a szöveg és a tudattartalom viszonyát jelöli, hanem a szövegen belül, a jelek és a közlésegségek között kifejtett vagy ki nem fejtett szemantikai és szintaktikai kapcsolatokat, hiszen — mint ideiglenes meghatározásunkban is állítottuk — információérték szempontjából az a közlés is teljes, amely nyelvtileg implicit.

Visszatérve most már a társalgási nyelvből vett előbbi két példára — jóllehet a nyelvészet a társalgási nyelv grammatikai és szemantikai vonásainak leírásával még nagymértékben adósunk —, óvatos formában megfogalmazhatjuk azt a feltételezésünket, hogy ez a nyelvváltozat az explicitás—implicitás szempontjából kétarcú közléstípus, mert — bár a beszédpartnerek között a beszédhelyzet és kontextus ismerete lehetővé teszi az implicit közlést — a mindennapi érintkezés tipikus helyzetei az explicitás magas fokát mutató nyelvi konvenciókat teremtenek. Ezek a mindenki számára jólismert, terjengős közhelyek azonban nem szükségyszerűen (funkcionálisan) explicit közlések (mint a tudományos nyelv közlései), hanem tulajdonképpen csak a beszélők közötti kapcsolat felvételét és fenntartását szolgálják, azaz elsődlegesen nem is hordoznak információt. Ilyen értelemben állapíthatja meg Fónagy Iván, hogy: „a jelek hírértékének erős redukciója a köznapi beszéd jellegzetes vonása“ (*Beszéd és valószínűség*. Nyelvőr, 86. 309—320.). Például, ha februári hidegben egy buszmegállónál ismerősök vagy akár idegenek között elhangzik ez a közlésegség: „Olyan hideg van, hogy...“ — rendkívül nagy a valószínűsége annak, hogy a lehetséges változatok közül az alábbi következik: „megfagy a lehelet a levegőben“. A közlés redundanciáját nagymértékben csökkentené, ha ennyiből állna: „Megfagy a leheletem.“ Hiszen ebben impliciten benne van a mondat többi része, amely csupán arra szolgál, hogy a kétségtől nyilvánvaló szituációt kifejtse. De — még tovább menve — az implicitabb változat hírértéke is csupán abban van, hogy körülírással, képszerűen utal a tulajdonképpeni helyzetre („Nagyon hideg van.“): információértéke tehát nem tartalmából, hanem kifejezőmódjából ered. Ami a társalgási nyelvet másfelől mégis az implicit pólushoz közelíti, az összefügg a célzások, példalózások, félszavas utalások köznyelvbéli gyakoriságával. A társalgási nyelvre tipikus közlésformát — saját gyűjtésű hiteles anyag hiányában — egy olyan szövegrészlettel példázzuk, amelyben Sütő András ezt a nyelvváltozatot a legsikerültebben reprodukálja:

- „— Ez a gyermek kinek a fia?
- Ó, hát nem tudod?
- Nem tudom.
- Azé, tudod...“

- A — Melyiké? Csak nem!
 B — De bizony.
 A — Hát az hogy esett meg?
 B — Ahogy a végeredmény is mutatja.
 A — Azt a lányt a *másik* kísérgette. Tudod, melyik...
 B — Hogyne tudnám.
 A — Mégis *ettől* lett a gyerek!
 B — Ettől.
 A — Nem értem.
 B — Ő sem érti.
 A — Mit nem ért?
 B — Hogy abba volt szerelmes, mégis *ettől* lett a gyerek.

(Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*)

A fenti párbeszéd két asszony, mondjuk Á és B között folyik. A kontextus szereplői: a gyermek (Gy), a leányanya (L) és két férfi (F és F₁), akik közül egyik az apa. Á és B számára Gy és L, F és F₁ egyaránt ismert, viszont csak B tudja azt, hogy F és F₁ közül melyik az apa. A beszédhelyzetben előforduló tényezők Gy és L, akiket Á és B — nyilván közvetlen jelenlétük vagy velük történt előbbi találkozások miatt — meg sem nevez, csupán rámutatással hoz szóba („ez a gyermek“, „az a lány“). F-re és F₁-re is csak utalások történnek: „azé“, „a másik“, „ettől“, „abba“; a tényállás a párbeszéd végére mégis tökéletesen tisztázódik. A szövegen kívüli dolgokra irányuló utalások, célzások, valamint a mondatok töredékessége mind-mind a közlés implicit jellegének nyelvi megnyilvánulásai.

A társalgási nyelv tehát, sajátosságainak előbb kifejtett kettőssége miatt, az explicitás—implicitás tengelyén elhelyezhető közléstípusok között központi helyet foglal el (lásd 1. ábra). A tengely azért vertikális, hogy egyúttal érzékeltesse a különböző közléstípusokban realizálódó felszíni struktúráknak a mélyszerkezethez való viszonyát. A mélyszerkezetet alkotó szemantikai-logikai viszonyokat nyilván a tudományos közléstípus explicitálja leginkább: ezt a tényt illusztráljuk azzal, hogy a tudományos stílust a „legmélyebb“ ponton helyeztük el. A mélyszerkezethez viszonyítva leginkább implicit közlésformát a költői nyelv képviseli, ezért tüntettük fel a tengely „legmagasabb“ pontján.

IMPLICIT
 költői nyelv
 széppróza
 esszéstípus
 publicisztika
 IMPLICIT

társalgási nyelv

EXPLICIT
 szónoki
 hivatali
 jogi
 tudományos nyelv
 EXPLICIT

1. ábra

A tudományos nyelv explicitásának bemutatására történetesen éppen egy nyelvfilozófiai jellegű értekezés egyik részlete kínálkozik: „Ha rámutatunk erre a hagymára, és azt mondjuk, »itt ez a hagyma«, akkor kijelentésünkben egy rejtett tagadás van: »ez a hagyma« éppen ez a hagyma, és *nem* más hagyma. Ha éppen ez a hagyma, akkor ismét hinnünk kell azt, hogy *ez nem más*, hanem éppen ez.” (Bretter György: *Az „itt és most“ logikája és erkölce*. Korunk, 1972. 2. 200—201.) A szóban forgó kijelentés („itt ez a hagyma“) alanyi része („ez a hagyma“) minden körülmények között (a köznapi nyelvben is) implicit módon tartalmazza saját ellentétének tagadását: „nem más hagyma“. Ami azonban rendszerint implicit, az itt, a tudományos analízis szövegében kétszeresen is kifejtetté válik. Először így: „ez a hagyma« éppen ez a hagyma, és *nem* más hagyma.“ Majd megfordítva: „*ez nem más*, hanem éppen ez.“ A szemantikai kapcsolat maximális kifejtettsége, amelyet a *hagyma* szó hatszori előfordulása is jelez ebben a rövid szövegben, itt nyilván a két kijelentés kizáró jellegű ellentétét hivatott hangsúlyozni. Az explicit szemantikai kapcsolat mellett jellemző a fenti szövegre a közlésegségek közötti explicit szintaktikai kapcsolat is. Mindössze két összetett mondatból áll, amelyek között a „*Ha...*, *akkor...*“ (feltételes mondat—főmondat) reláció teremt szerkezetbeli párhuzamot. A két összetett mondat között nyílt folytonosságot jelez az az eljárás, hogy az első mondat döntő szerepű megállapítása („éppen ez a hagyma“) a második mondatot bevezető feltételezésként szerepel („*Ha* éppen ez a hagyma“).

A tudományos szöveg mondatainak ez a nyílt folytonossága (explicit kapcsolódása) szembeszökő jegye ennek a közléstípusnak. A mondatok élén álló és a folytonosságot a ponton túl is jelző utalószók és kötőszók alapján mérni is lehetne e közléstípus explicitási fokát. Most csupán illusztratív cézzal idézzük Lotman egyik poétikai tanulmányának 50 mondatból álló szegmentumát, mégpedig úgy, hogy csak a mondatok élén álló szavakat feltüntetve, kiemeljük a kötőszós, utalószós mondatkezeteket:

- 1 *Az a körülmény... 2 Ily módon... 3 A modell... 4 Ezért amíg... 5 Ilyen értelemben...*
- 6 *A műalkotások... 7 Ebből az következik...*
- 8 *Következésképpen... 9 A műalkotás... 10 Azt lehet mondani... 11 A szemantikai... 12 Az utóbbi meghatározás azonban... 13 Amennyiben...*
- 14 *A műalkotásnak jel-modellként történő meghatározásából következik...*
- 15 *Ebből többek között az is következik...*
- 16 *A művészet... 17 Ahhoz, hogy... 18 Tegyük fel... 19 Például... 20 Anélkül... 21 Az egyik esetben... 22 Az egyiknek a... 23 Az egyikben...*
- 24 *A tudományos megismerés... 25 A térképet használó emberek... 26 Van azonban egy... 27 Ez...*
- 28 *A játéknak és... 29 A játék... 30 Vitathatatlan... 31 A játék... 32 Ennek a ténynek... 33 És ami különösen... 34 A magasabb rendű állatok...*
- 35 *A játéknak 36 Ilyenkor... 37 Ennek nagy jelentősége van... 38. Ezzel szorosan összefügg... 39 Ezzel magyarázható... 40 Szuvorov... 41 Hasonló feladatot...*
- 42 *A játék... 43 Ezzel függ össze... 44 Azok az esztéták...*
- 45 *A játék... 46 A játék... 47 A játékos... 48 Az élő tigristől...*
- 49 *A játékos képessége...*
- 50 *Ennek a kétsíkúsnak...*

(J. Lotman: *A művészet a modelláló rendszerek sorában*.
Strukturalizmus II. Budapest, 1971. 44—45.)

A fenti ötven mondat nyílt folytonosságát 23-szor jelzi kötőszó vagy utalószó, de ugyanezt a funkciót töltik be a mondatok élén meg-megismétlődő témaszók („a műalkotás“, „az egyikben“, „a játék“) gyakorisága (15). Tehát a mondatok kapcsolódása összesen több mint 70 százalékban explicit.

Ha a szöveg közlésegségei között kifejtett szemantikai, illetőleg szintaktikai kapcsolatokat tesszük meg az explicititás kritériumává, akkor e két tényező megléte, illetve hiánya alapján 4 változat lehetséges:

	1.	2.	3.	4.
a) explicit szemantikai kapcsolat	+	+	—	—
b) explicit szintaktikai kapcsolat	+	—	+	—

Nyilvánvaló, hogy az itt elvben föltételezett négy típus közül a tudományos közlés az elsőt képviseli, azt ti., amelyben mind a kétféle kapcsolódási lehetőség megvalósul, azaz explicit. (Noha óvakodnunk kell attól, hogy normatív szempontokat érvényesítsünk, föltehetőleg az ilyen közlésforma lenne a tudományos stílus ideális típusa.)

A második kapcsolódási típus (explicit szemantikai kapcsolat megléte — explicit szintaktikai kapcsolat hiánya) előfordulása igen gyakori a társalgási nyelvben. Az írott nyelvváltozatok közül a nagyobb gazdaságosságra, tömörségre törekvő publicisztikai és szépprózai stílust jellemzi ez a mondatkapcsolás. A következő szövegrészlet mufaja: nyelvtudományi publicisztika. Figyeljük meg benne a mondattani kapcsolóelemek ökonómiáját:

„Világegyetem, emberiség, emberség.

Világegyetek? Emberiségek? Emberségek?

Ez már képtelenség. És nem a nyelvérzék dönti el, hogy itt nincs helye a többes számnak: aki nem tud magyarul, az is egyes számban használná ezeket a szavakat. Az általánosítás ilyen magas fokán nemcsak az egyes népek szemlélete, hanem maga az egyetemes emberi gondolkodás sem tűri meg a többest.“ Hogy az előbbi szövegnek a tudományos közléstípushoz viszonyított implicitását világosabban szemlél-tessük, a következőképpen írjuk át: „A *világegyetem, emberiség, emberség* olyan főnevek, amelyeket csak egyes számban szoktunk használni. A *világegyetek, emberiségek, emberségek*, azaz többes számú alakjuk, a nyelvben elképzelhetetlen. És nem a nyelvérzék dönti el, hogy itt nincs helye a többes számnak, *hiszen* aki nem tud magyarul, az is egyes számban használná ezeket a szavakat. Az általánosítás ilyen magas fokán *ugyanis* nemcsak az egyes népek szemlélete, hanem maga az egyetemes emberi gondolkodás sem tűri meg a többest.“ Az egybevetés eredményeként kitűnik, hogy a publicisztikai közléstípus egyszerű, tömör szembeállítással, mellérendeléssel, párhuzammal oldja meg annak a szabályszerűségnek a szemléltetését-sugalmazását, amelyet az értekező stílus fogalmilag kifejt. A mondatok közötti magyarázó és okhátározói viszonyt ott ugyancsak mellérendelés álcázza, de — bár hiányoznak az explicit mondatfűzés megteremtői (*hiszen, ugyanis*) — az olvasó mégis egyértelműen fogja fel a mondatok közötti implicit logikai kapcsolatot. (Nem tekintjük egyelőre feladatunknak azt, hogy a nyelvi tények megállapításán túlmenően értékelő megjegyzéseket is te-

FÜLÖP ANTAL ANDOR: ÖNARCKÉP (1944)

FÜLÖP ANTAL ANDOR: CSENDELET (1971)

gyünk, de itt szükségesnek látszik mégis bizonyos stilisztikai kommentár: a szerkezeti mellérendelés előnyben részesítése az alárendelő mondati viszonyok kifejtésével szemben a publicistának azt a törekvését tükrözi, hogy elkerülje a didaktikus, „szájbarágó“ magyarázat olvasót elidegenítő hatásait.)

Az „elhallgatott alárendelés“, vagyis a mondatok közötti logikai kapcsolatok implicitása jellemző a szépprózai szövegekre is. Ennek szemléltetésére ismét egy Sütő András-szemelvényt veszünk alapul (az író vallomása szerint az anyanyelv megrendítő, lenyűgöző élményét számára Arany János *Toldija* jelentette): „Nyelvünk erdőzúgását hallgattam benne. Miután végigborzongtam a réti farkasokat, és Bence hűségében apámra ismertem, miután karizmaimat a Miklóseíval összemértem, azzal kötött le tizedszer is, ami a kielégített kalandvágy helyén egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított. A lehetetlen sajjó kísértéseit éreztem: fölszípantani szavanként az egészét, utolsó jelzőjét is eltárolni az üres kamrákban. Az uradalmi gyümölcsösbe szabadulva kapott el így a vad mohóság, a tatárkodás fosztogató ösztöne: leszagatni, ing alá rejteni, kabátujjba, nadrágszárba dugdosni, ágastól tördelni mindent, amit lehet, hazarohanni vele, föl a padlás sötét zugába...“ Egy jellegzetes mondatépítő eljárás ötlük szemünkbe, amelyet a felszínen, az írás grafikai szintjén a *kettőspont* sűrű használata jelez. Sajátosan összetett funkciója van itt: szünet és kihagyás, de ugyanakkor erősen szoros, szerves logikai és nyelvtani kapcsolat kifejezője egyszerűen. Olyan nyelvi viszonyítóelemek (kötőszók, utalószók) szerepét tölti be, amelyeknek jelenléte nemcsak a tömörséget, de a vallomás közvetlenségét, meghittségét is csökkentené. Figyeljük csak meg az egyik mondatszakaszt: „egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette: beszélni tanított.“ Ez a látszólag mellérendeléses szerkezet tulajdonképpen több szempontból is alárendelő jellegű logikai kapcsolatot fejez ki. Mindjárt kiténik, ha a következő formákba írjuk át: „1. egyre növekvő hiányérzetemet *azzal* enyhítette, *hogy*... 2. egyre növekvő hiányérzetemet *úgy* enyhítette, *hogy*... 3. egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette, *miel*... 4. egyre növekvő hiányérzetemet enyhítette, *azaz*...“ Ez utóbbi, magyarázó típusú mondatkapcsolás áll legközelebb ahhoz az egyenrangúsághoz, amelyet a tagmondatokról az egyszerű egymás mellé állítás, a mellérendelés feltételez. Ám azzal, hogy Sütő a logikai viszony kifejezésének ezt a megoldását is mellőzi, sikerül a szerkezetbeli mellérendeléssel még szorosabbá fűznie a mondatok közötti kapcsolatot, és ugyanakkor elkerülnie a tárgytól elidegenítő fölösleges magyarázkodást.

Említettük már, hogy tipológiai elképzelésünk szerint az implicitás legmagasabb fokát a líra nyelve képviseli, ám a viszonylagosság elvét itt is érvényesítenünk kell. Amikor ugyanis az implicitás legmagasabb fokról beszélünk, azt mindig a többi közléstípus nyelvi kifejttségéhez *viszonyítva* képzeljük el: ebből a szempontból pedig nyugodtan állíthatjuk, hogy mióta a nyelvben kialakultak a különböző funkcionális változatok, minden korban a líra nyelve volt ezek közül a legimplicitébb. (Mint ahogy a tudományos nyelv is, mióta kialakult, a többihez képest a legexplicitébb közléstípus.) Másfelől viszont számolnunk kell azzal, hogy a lírai közléstípus implicitása *történetileg* is viszonylagos, azaz a költői nyelv fejlődése során e közléstípus implicitásának foka is válto-

zott. Okunk van feltételezni többek között, hogy — noha a bizonyítás még hátravan — a klasszicista költészet explicitebb, mint a romantikus, a lírai népiességhez viszonyítva pedig a klasszicizmus is implicit; a mai költészet pedig minden korok költői kifejezőmódjához képest az implicititás legmagasabb fokán áll. A közlésegségek közötti viszony szempontjából ugyanis a mai költészet nyelve közelíti meg leginkább azt a (4.) típust, amelyben az explicit szemantikai és az explicit szintaktikai kapcsolat egyaránt hiányzik.

A közlésegségek kapcsolódási módjának konkrét elemzésével nemcsak a különböző közléstípusok egzaktabb tipológiája lenne elérhető, például világosabbá válhatna a tudományossal szemben sokat emlegetett esszéstílus mibenléte is, hanem — mondjuk — a mai költészet nyelvi specifikumának megragadása is, az előbbi korok költői nyelvéhez képest. Persze, a mai költészet nyelvének nagyfokú implicitása elsődlegesen abból fakad, hogy általában a minimálisra csökkenti vagy eltörli a versben az olyan, „helyzet“-re való utalásokat, amelyeket a hagyományos költészetben általában bizonyos fokú explicitással mindig megtalálunk (a *vershelyzetre* vonatkozólag lásd Hankiss Elemér tanulmányát *A népdaltól az abszurd drámáig* című kötetben. Budapest, 1969. 83—111.). De az implicititás megvalósítója a mellérendeléses szerkesztésmód is, amely a közlésegségek kifejtetlen, rejtett szemantikai kapcsolatával párosulva nyelvi montázs képzetét kelti.

Jóllehet ezt a közléstípológiai vázlatot jórészt nyitott kérdések és részben igazolt föltételezések összegezésének tekintjük, a továbbiakban mégis hasznosnak látszik szempontjainak több irányban való alkalmazása is. A társalgási nyelv kétarcúságának, a tudományos és a publicisztikai nyelvváltozat, illetőleg az esszéstílus viszonyának problémái egyaránt izgalmasak, továbbgondolást, kutatást igényelnek, s ezeket, őszintén szólva, sajnálattal hagyjuk el, hogy a továbbiakban, más tanulmányok rendjén — átlépve a történeti stílustípológia területére — a modern költői nyelv ilyen szempontú vizsgálatával foglalkozhassunk.

Pongrácz Antónia: Életfa